

2.3. Турецька Республіка в інтеграційних процесах: роль концепції неоосманізму та інституційно-безпекових аспектів

2.3.1. Інтеграційні пріоритети Турецької Республіки у контексті реалізації концепції неоосманізму

В умовах постбіполярного світу зовнішньополітичний курс Турецької Республіки формується під відчутним впливом концепції неоосманізму. Інтеграційними пріоритетами Туреччини, сформованими під впливом підходів неоосманізму, передбачається укріплення й розвиток зв'язків насамперед з тюркськими державами і народами. Задля цього створюються тюркські об'єднання за етнокультурною і мовною ознаками з перспективою подальшої трансформації у політико-економічні і військово-політичні союзи.

Питання, пов'язані з історико-політичним феноменом Турецької Республіки розглядалися багатьма вітчизняними і закордонними науковцями. Проте в їх працях недостатньо враховувався такий важливий чинник впливу на формування турецьких пріоритетів у сфері регіональної інтеграції як ідеологія неоосманізму.

Серед досліджень українських науковців слід особливо виокремити роботи Мхитарян Н.І., в яких здійснений ґрунтовний аналіз багатьох важливих моментів, які беззаперечно торкаються проблеми інтеграційних пріоритетів Туреччини. Це, зокрема, знайшло віддзеркалення в дисертаційному дослідженні вченої, присвяченому співробітництву у Причорноморському регіоні (див. докл: Мхитарян Н.І. Чорноморське регіональне співробітництво як геополітичний чинник міжнародних інтеграційних процесів (1990 - 1998 рр.): автореф. дис...канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 1999). Не менш цікавим з точки зору трансформації інтеграційних пріоритетів Анкари є розділ, підготовлений Мхитарян Н.І. для колективної монографії щодо європерспектив Туреччини і України (див. докл: Україна та Туреччина: шлях до Євросоюзу. *Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього*: колективна монографія / за ред. А.І.

Кудряченка. Київ, 2009. С. 272-285). Також вагомими є результати наукових розвідок Мхитарян Н.І., які були оприлюднені у статтях, що розкривають роль Туреччини в розвитку геополітичних процесів на Великому Близькому Сході, в Чорноморському та Каспійсько-Центральноазійському регіонах (див. докл: Мхитарян Н.І. Роль Туреччини в сучасних геополітичних процесах на Близькому Сході. *Зб. наук. праць Українського центру ісламознавчих досліджень (УЦІД) Аль-Калям. Бібліотека ісламознавства*. Вінниця, 2015. № 5. С. 132-142; Мхитарян Н.І. Регіон Близького та Середнього Сходу у контексті інтеграційних устремлінь Турецької Республіки. *Дослідження світової політики: зб. наук. праць / за ред. В.К. Гури*. Київ, 2008. № 42. С. 158-169; Мхитарян Н.І. Процес регіональної інтеграції у зовнішній політиці Туреччини в постбіполярний період. *Антологія творчих досягнень*. Київ, 2007. № 3. С. 279-287; Мхитарян Н.І. Зовнішня політика Туреччини в контексті проблем та викликів глобальних і регіональних трансформацій на Близькому Сході. *Світ XXI ст.: мультицивілізаційна парадигма розвитку*. Матеріали міжвід. наук.-теорет. конф. (Київ, 5 червня 2012 р.). Київ: Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАН України, 2012. С. 45-50; Мхитарян Н.І. Зовнішня політика Туреччини в глобальному і регіональному вимірі. *Глобальні пріоритети розвитку в регіональних і національних інтерпретаціях: перспективи та умови консенсусу*. Матеріали міжвід. наук.-теорет. конф. (Київ, 10-11 жовтня 2004 р.). Київ: ВПЦ Київський університет, 2004. С. 28-35; Мхитарян Н.І. Консолидація тюркського мира в идеологии и политической практике официальной Анкары (ретроспективный анализ этапов). *Центральная Азия и Кавказ*. 2004. № 5 (35). С. 151-156 (англ. і рос мовами).; Мхитарян Н.І. К вопросу о геополитическом измерении влияния турецкого фактора в Черноморско-Каспийском регионе. *Турция в XX веке*. М.: Акад. гум. исслед., 2004. С. 222-233; Мхитарян Н.І. Перспективи українсько-турецьких відносин у регіональному вимірі. *Україна - Туреччина: минуле, сучасне та майбутнє: зб. наук. праць*. Київ, 2004. С. 552-556).

Крім того, доцільно звернути увагу на аналіз розвитку арабсько-турецьких відносин у багатьох працях Шведа В.О. і, у тому числі, на його спільне з

Мхитарян Н.І. дослідження щодо особливостей модернізаційних процесів у Туреччині (див. докл: Швед В.О., Мхитарян Н.І. Суспільно-політична модернізація Туреччини: досвід для України. *Зовнішні справи*. 2019. № 8-9. С. 25-30). Значний інтерес становлять роботи Д.В. Брильова щодо специфіки турецьких інтеграційних проектів (зокрема, див. докл: Брильов Д.В. Пантюркістський політичний проект. *Іслам і політика. Ідеологія, рухи, організації*: монографія / О. Аулін, Д. Брильов, Н. Пророченко, О. Ярош. Київ, 2019, С. 54-69).

Серед досліджень російських авторів найбільш цікавими для нашого дослідження є роботи В. Аваткова, присвячені аналізу сутнісних рис інтеграційних пріоритетів Туреччини (див: Аватков В., Бадранов А. «Мягкая сила» Турции во внутренней политике России. *Развитие международных отношений: свежий взгляд*. 2013. № 2 (27). С. 1-6. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/45d/45d61725f46e8c7bdea76cea2a8fa241.pdf>).

Не менш важливими є результати наукових розвідок турецьких вчених, зокрема, Ганіоглу Ш.М., який визначає системоутворюючі моменти в інтеграційних підходах засновника Турецької Республіки (в подальшому її президента) Мустафи Кемалю Ататюрка (див. докл: Ганіоглу Ш.М. Ататюрк: Біографія мислителя. Львів, Київ, 2018. 240 с.).

Запропонований короткий історіографічний огляд проблеми, яка досліджується в підрозділі, свідчить про те, що в сучасній українській та іноземній науковій літературі недостатня увага приділяється вивченню такого важливого чинника, як вплив концепції неоосманізму на зовнішньополітичну стратегію Турецької Республіки. Поряд з цим, останній грає помітну роль у реалізації інтеграційних пріоритетів Туреччини, що віддзеркалюється на подіях у Сирії, Лівії, Іраку та інших країнах Близького Сходу й Північної Африки, а також, зокрема, на розвитку українсько-турецьких відносин.

З моменту заснування сучасної турецької держави у жовтні 1923 р. інтеграційні пріоритети республіки помітно змінювалися під впливом зовнішньо- та внутрішньополітичних обставин. Слід зазначити, що спочатку

Туреччина брала участь у загальносвітових інтеграційних процесах як партнер США і Великої Британії. Проте з часом ситуація кардинально змінилася. У 2000-х роках Турецька Республіка зробила ставку на відродження власного впливу на колишніх османських територіях у контексті здійснення незалежної зовнішньої політики виключно у власних інтересах. Така політична трансформація не могла не викликати негативної реакції з боку інших центрів сили і призводила до протистояння з країнами Заходу та Росії. На наш погляд, історичні події, про які йдеться, доцільно розглядати в межах трьох основних етапів: перший (з початку 1920-х років до середини/кінця 1930-х років); другий (з середини 1930-х до кінця 1980-х/початку 1990-х років); третій (з початку 1990-х років до теперішнього часу).*

Перший етап можна позначити як період внутрішньої інтеграції. Для турецького етносу черговою точкою біфуркації став 1920 р., коли відбулася поразка Османської імперії та її союзників у Першій світовій війні. Туреччина втратила контроль над більшістю володінь в Європі, Африці та на Близькому Сході. Столиця з протоками Босфор і Дарданелли (далі - протоки) була окупована військами Антанти. Османська армія була роззброєна й розформована, а парламент розпущений. Сили грецького окупаційного корпусу рухалися з заходу країни в бік Анкари, а триваючі курдські повстання ще більше ускладнювали ситуацію.

Реалізація домовленостей, передбачених Севрським мирним договором, могла призвести до відторгнення значних частин території. Передбачалося включення південно-східних районів до складу Демократичної республіки Вірменія, яку планувалося створити, а Галліполі, Едірне та Ізмір мали бути передані Греції. У свою чергу, теперішня провінція Хатай за згаданим договором мала входити до новоствореної підмандатної Сирії.

Саме в таких умовах паша Мустафа Кемаль (1881-1938 рр., перший президент Турецької Республіки у 1923-1938 рр., Ататюрк - з 1934 р.) зробив пріоритетами своєї діяльності об'єднання політичних і військових зусиль турецького народу на національному підґрунті. В результаті кемалістам вдалося

зпочатку зупинити процес роздроблення внутрішніх областей Туреччини, а з часом перейти до повернення тимчасово відторгнутих територій. Він скликав в Анкарі національний парламент - Велике Національне Зібрання Туреччини (ВНЗТ). Очоливши ВНЗТ і новий уряд, турецький лідер розірвав всі попередні договори Османської імперії. Щоб прорвати військово-дипломатичну блокаду Антанти, він пішов на підписання угод із Радянською Росією. Грецький експедиційний корпус був розгромлений, а вирішення курдської проблеми тимчасово заморожене.

У результаті прибічники Мустафи Кемалю завадили створенню незалежних вірменських і грецьких анклавів в Анатолії. Кемалісти ліквідували інститути Османської імперії, Султанату та Халіфату й на основі принципів націоналізму, лаїцизму і демократії створили Турецьку Республіку. У рамках вестернізації здійснили індустріалізацію, реформу збройних сил, освіти тощо. Водночас першому Президенту Турецької Республіки вдалося зробити прорив у дипломатичних відносинах із Заходом й уникнути зайвого політичного впливу з боку Радянського Союзу [1, 2, 3].

У контексті внутрішньої інтеграції кемалістами досить широко використовувалася концепція тюркізму (тюркського націоналізму), яка стала основою об'єднавчих процесів в етнічному середовищі країни. Тюркізм, також як і османізм, був спрямований на створення єдиної нації. Якщо оттоманська нація повинна була складатися з різних рівноправних народів, то прихильники тюркського націоналізму бачили кінцевою метою формування максимально однорідної, моноетнічної нації. Тому основу тюркізму складала єдність національної свідомості, мови, культури та історії. Подібна державна політика призвела на території Туреччини до втрати автономного статусу, який надавався за умовами попередніх міжнародних договорів, вірменами, євреями, греками і наближеними до них іноетнічними громадами. Курди отримали назву гірських турок і примушувалися до використання турецької мови, одягу, освіти тощо.

У 1920-1930 рр. наближена до *hard power* внутрішня політика, яка мала підґрунтям ідеологію тюркізму, дозволила уберегти Туреччину від повного

розпаду. Проте водночас під нову турецьку державність була закладена міна уповільненої дії, яка на початковому етапі політичної історії Турецької Республіки трансформувалася в один із наріжних каменів кемалізму. У загальноісторичному контексті цей період турецької історії співпав із заключним етапом формування світової колоніальної системи. Водночас у мусульманському світі починалося поширення ісламістського руху. Кемалістська Туреччина стала однією з небагатьох країн ісламського світу, якій вдалося зберегти власну незалежність. Прагматична концентрація основних зусиль керівництва країни та всього суспільства на першочерговому вирішенні внутрішніх проблем поступово створила базу для початку реалізації зовнішніх об'єднавчих проєктів.

Для другого періоду інтеграційних зусиль Турецької Республіки пріоритетною був вступ до провідних світових безпекових і політичних об'єднань. У межах нашого дослідження цей етап може бути позначений як період вимушеної зовнішньої інтеграції, коли Туреччина мала грати роль молодшого партнера США й Великобританії. В загальноісторичному плані цей період співпадав із формуванням антагоністичного світоустрою, розділеного на соціалістичну і капіталістичну системи, що змагалися за вплив на міжнародній арені. А у локально-мусульманському контексті - з першим етапом ісламського відродження.

Особливо важливими для Туреччини були роки Другої світової війни, коли політичне керівництво республіки врахувало досвід участі Високої Порти у Першій світовій війні, зробило вірні висновки й твердо вело країну шляхом нейтралітету. Завдяки гнучкій зовнішній політиці напередодні війни, за допомоги Франції та Великої Британії, яких бентежило посилення головного континентального суперника - Німеччини та її союзників, Турецькій Республіці вдалося вирішити важливі проблеми. Йдеться про вступ до Ліги Націй, відновлення турецького контролю за протоками й повернення під турецьку юрисдикцію провінції Хатай. Цьому сприяла участь Туреччини у новому політичному проєкті, що створювався під егідою Парижу, - Балканської Антанти, а також підписання безпекових угод із Лондоном. Прагматичний вибір

на благо турецького суспільства і жорстке відстоювання власних національних інтересів перед представниками обох блоків, що змагалися один з одним, дозволив Туреччині мінімізувати негативні наслідки від чергового загальносвітового кровопролиття й по завершенні бойових дій посилити свої політичні позиції на міжнародній арені [1, 2, 3].

Дотримання політики нейтралітету майже до самого завершення війни й вдалий перехід на бік західного крила антигітлерівської коаліції дозволив Турецькій Республіці у листопаді 1945 р. вступити в ООН, а також зберегти власну територіальну цілісність. У другій половині 1940-х років СРСР намагався назавжди вирішити проблему проток і переглянути російсько-турецькі договори 1921 р. щодо приналежності низки північно-східних провінцій Туреччини. Такий тиск з боку Москви, яка формувала політико-економічну й військову структуру соціалістичного табору, підштовхнув Туреччину до вступу в НАТО. Крім того, у зазначений період Турецька Республіка стала членом Ради Європи (РЄ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Організації ісламської конференції (ОІК), Організації безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та навіть асоційованим членом Європейського союзу (ЄС).

Знаковою подією в цьому контексті є ситуація з членством Туреччини в ОІК. До середини 1970-х рр. вона брала участь у діяльності організації на рівні міністра іноземних справ. Така двоїста позиція була викликана тим, що з одного боку, Туреччина на той час була переважно світською, кемалістською за сутністю державою. З іншого - це відгороджувало республіку від країн Близького Сходу, які вже отримали доступ до значних енергетичних та фінансових ресурсів. Так, Кіпрська криза середини 1970-х років викликала напруженість у відносинах Анкари з Вашингтоном та його західними союзниками. У свою чергу країни Організації ісламської конференції підтримали Туреччину.

Системна політична й соціально-економічна криза 1970-1980-х рр., а також закінчення періоду другої республіки черговим військовим переворотом, стали маркерами необхідності трансформації політичної ідеології кемалізму, як такої,

що більше не відповідала завданню консолідації широких народних мас Туреччини й місцевих еліт. Започаткований військовими курс на економічне відродження країни продовжив президент Турецької Республіки Тургут Озал у 1989-1993 рр. Політика роздержавлення, яку він активно втілював у життя, супроводжувалася розмиванням таких важливих принципів кемалізму, як лаїцизм і націоналізм на тлі посилення ісламістських настроїв у країні. Крім того, з розпадом соціалістичної системи в цілому і Радянського Союзу зокрема, для Туреччини зникла військова загроза з півночі й водночас відкрилося вікно можливостей для розповсюдження своїх інтеграційних зусиль на ісламські регіони колишнього СРСР. З огляду на перспективи, що відкривалися, президент Турецької Республіки проголосив XXI століття - століттям Туреччини (1992 р.).

Період з початку 1990-х років до теперішнього часу в політичній історії Турецької Республіки можна визначити як етап активної зовнішньої інтеграції. На відміну від попереднього, в цей період Туреччина все частіше виступає як суб'єкт світової політики, що веде боротьбу за статус регіонального лідера. В останні роки основним пріоритетом для цієї держави, зокрема в інтеграційній сфері, стає вихід на надрегіональний рівень. Для цього активно використовуються технології soft power. Згадана стадія у загальноісторичному контексті співпадає з розквітом глобалізаційних процесів на тлі формування постмодерного, постіндустріального суспільства, основою якого є інформаційна складова.

Під час прем'єрства Неджметтіна Ербакана (1996-1997 рр.), фундатора ідеологічно близького Братам-мусульманам руху Національний погляд (Milli Görüş), неоосманізм у Туреччині набув вигляду політичної програми, сформульованої представниками ісламістської течії. Такий курс підтримав президент Сулейман Демірель (1993-2000 рр.), який розглядав турецький світ від Адріатики до Великої китайської стіни і Туреччину як культурний центр та історичний магніт для новосувєренних держав. З приходом на початку 2000-х рр. до влади в Туреччині поміркованих ісламістів - Партії справедливості та розвитку (ПСР) на чолі з Реджепом Ердоганом - відбувалася імплементація

багатьох елементів концепції неоосманізму до турецької політичної системи. Водночас, для описання інтеграційних процесів періоду з 2016 по 2020 роки більш актуальним є термін постнеоосманізм.

Концепція неоосманізму отримала своє концептуальне оформлення завдяки професору А. Давутоглу (в подальшому одного із вищих керівників Туреччини) і була деталізована в його праці «Стратегічна глибина. Міжнародне становище Туреччини». Сутність Концепції складається з п'яти основних принципів. Перший - це баланс між свободою і безпекою. Легітимність будь-якого політичного режиму виходить з його здатності забезпечити безпеку і свободу її громадян. Ця безпека не повинна досягатися ціною свобод і прав людини в державі. Другий базується на політичному курсі - нуль проблем з сусідами. Для відносин Туреччини з прикордонними країнами пріоритетним стає шлях співпраці, між ними розвивається економічна взаємозалежність. Третій принцип дії - це попереджуюча мирна дипломатія, метою якої є вжиття заходів для уникнення кризової ситуації та досягнення нею критичного рівня.

Четвертий принцип - це прихильність до багатовекторної зовнішньої політики. Взаємодія Туреччини з іншими світовими акторами суто прагматична й скерована на те, щоб кожний вектор власної політики лише доповнював інші, а не конкурував з ними. Зазначений курс простежується в турецьких стратегічних відносинах з США і НАТО. Це включає в себе процес інтеграції в ЄС, проведення скоординованої політики в Євразії, курс на добросусідство з Росією та іншими країнами регіону як невід'ємними частинами послідовної зовнішньої політики Туреччини, що служать доповненням один одного. Проте добрі відносини з сусідніми країнами не є альтернативою відносинам з ЄС, а партнерство з США не суперечить партнерству з Росією.

П'ятий принцип ґрунтується на ритмічній дипломатії, яка прагне забезпечити Туреччині активнішу роль у міжнародних відносинах. Турецька Республіка виступає як активний учасник процесу створення глобального порядку в культурному, економічному, політичному сенсі. Дотримання вищезгаданих принципів відбувається у сучасній політиці у напрямі підвищеної

зовнішньополітичної активності на розширеному постоттоманському просторі. Про це, зокрема, свідчить статус Туреччини у міжнародних організаціях, які вона створювала або до яких входила починаючи з 1990-х років [4].

Хоча республіки колишнього СРСР і області РФ із переважно тюркським населенням не входили безпосередньо до складу Оттоманської імперії, проте їм приділена значна увага в концепції стратегічної глибини М. Давутоглу. Цілком природно, що перші зовнішні інтеграційні зусилля Туреччини на початку 1990-х років були зосереджені саме на цьому напрямі. Так, одним із перших кроків стало створення у 1993 р. Міжнародної організації тюркської культури (TÜRKSÖY). У декларації TÜRKSÖY йдеться про те, що повалення соціалістичних ідеалів призвело до посилення тенденції консолідації культур на етнорівні.

У цьому контексті особливого значення і пріоритетності набувають заходи з виявлення соціоідентичності тюркомовних народів, збереження, вивчення і примноження їх культурного різноманіття. З цього випливає, що «створення TÜRKSÖY спрямовано, насамперед, на відродження традицій духовного спілкування між спорідненими народами і країнами тюркомовного ареалу» [5]. Перемовини про створення TÜRKSÖY почалися після розпаду СРСР у 1992 р. Головний офіс організації знаходиться в Туреччині, яка є також головним фінансовим донором організації. Про політичний вплив TÜRKSÖY, зокрема, свідчить конфлікт, що відбувся під час загострення російсько-турецьких відносин навколо збитого в 2015 р. у Сирії турецькими військово-повітряними силами російського бомбардувальника. У відповідь Москва вимагала від тюркських суб'єктів федерації (Саха-Якутія, Башкортостан, Татарстан тощо) розірвати двосторонні зв'язки з TÜRKSÖY [6]. Культурний статус TÜRKSÖY не відповідав пріоритетам інтеграції тюркомовних країн до політико-економічного, а згодом, можливо, військового союзу під турецькою егідою. Тому в 2009 р. була створена Тюркська рада, до якої крім Туреччини увійшли Туркменістан, Казахстан, Киргизстан і Азербайджан. У рамках організації Рада тюркомовних країн була заснована Тюркська військова рада. В 2013 р. Азербайджан,

Туреччина, Киргизія і Монголія заснували Збройні сили тюркомовних країн [7].

У 2009 р. з'явилася Рада співробітництва тюркомовних держав (Тюркська рада), що об'єднала Туреччину, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан і Узбекистан. Задекларована мета організації - зблизити політичні погляди, здійснювати обмін інформацією, пропагувати тюркську культуру, розширювати економічні зв'язки, реалізовувати спільні проекти задля знаходження шляхів вирішення проблем тюркського світу. На восьмому саміті Тюркської ради у листопаді 2021 р. об'єднання було перейменовано в Організацію тюркських держав (Türk Devletleri Teşkilatı). «Логіка зміни назви Рада на Організацію свідчить про її рух у бік більш зобов'язуючої структури, учасники якої могли б бути пов'язані механізмами оперативного прийняття рішень», - зазначив з цього приводу міністр зовнішніх справ Туреччини Мевлют Чавушоглу. Поява в офіційній назві організації терміну тюркські держави замість тюркомовні означає зміщення акценту на політику замість культурно-гуманітарної сфери. Турецькою мовою нова назва читається як Організація турецьких держав. Політичними спостерігачами це розглядається як свого роду альянс на чільну роль Анкари в етнічно мотивованому об'єднанні. Вже навіть починають використовувати неофіційну назву Сполучені Штати тюркського світу [8].

У 1992 р. Турецькою Республікою було ініційовано створення Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) з підписанням Стамбульської декларації, яка визначала основні напрями діяльності цього міждержавного об'єднання. Прагнучи зайняти позицію лідера в новому інституті, Туреччина взяла на себе фінансування Міжнародного секретаріату та Парламентської Асамблеї ЧЕС. В Анкарі був створений спеціалізований Статистичний центр. Представник Туреччини є президентом Чорноморського банку торгівлі та розвитку. Турецька Республіка підтримує проекти реалізації єдиних транспортних і енергетичних систем навколо Чорного моря, їй належить ідея формування в регіоні зони вільної торгівлі. Анкара запропонувала створити Центр торгівлі та інвестицій ЧЕС. Турецьке керівництво вважає ОЧЕС невід'ємним фактором миру, стабільності і процвітання в регіоні [9, С. 139-147].

Анкара сподівається, що розвиток ОЧЕС в окресленому напрямі дозволить, зокрема, частково компенсувати втрати, що можуть виникнути у разі остаточної відмови надати Туреччині статус повноправного члена Євросоюзу.

З моменту здобуття Україною незалежності Турецька Республіка незмінно заявляє про повагу до національного суверенітету нашої країни і наміри розвивати подальші двосторонні відносини в рамках стратегічного партнерства. Поступально розвивається українсько-турецьке співробітництво у сфері економіки, проте воно має тенденцію й в подальшому поступатися інтенсивності турецько-російських економічних відносин. В українсько-турецьких відносинах Анкару, в першу чергу, цікавлять питання, пов'язані з кримськими татарами, турками-месхетинцями та гагаузами. Внаслідок цього в зону інтеграційних інтересів Туреччини також потрапляють Крим, частина Одеської області і, меншою мірою, Донбас.

Серед теперішніх пріоритетів регіонального лідерства Туреччини - її участь у вирішенні військово-політичних конфліктів в Африці та на Близькому Сході. У 2020 р. Туреччина надала військову підтримку міжнародно визнаному уряду Лівії. У результаті Турецька Республіка опинилась у числі країн, які протистоять лівійському військовому лідеру Х. Хафтару. На сьогодні це Росія, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Єгипет. Крім того, збройні сили Туреччини на території сусідньої Сирії здійснили великомасштабні військові операції проти залишків Ісламської Держави та курдських повстанців. Під час проведення операцій Щит Євфрату й Оливкова гілка турецьким силовикам і підконтрольним ним підрозділам сирійської опозиції вдалося ліквідувати загрозу створення біля південного кордону Туреччини курдського анклаву. Також був встановлений контроль над прилеглими районами Сирії, де мешкає значна кількість близьких до турок етносів. У межах вводу турецьких військ для боротьби проти загонів Курдської робітничої партії у Північному Іраку, також як і в Сирії, Туреччина спиралася на місцеві етнічні тюркські групи. Проте така зовнішньополітична активність мала й свій зворотний бік. В результаті зіткнень військово-політичних інтересів Анкари і Вашингтону у Сирії,

Лівії та Іраку, які були неминучими наслідками політики неоосманізму режиму Р. Ердогана, США нанесли потужний удар по економіці Туреччини шляхом введення відповідних санкцій. В умовах коронавірусу та не до кінця модернізованого і недостатньо ефективного державного сектору економіки Турецької Республіки такі кроки Сполучених Штатів призвели до стрімкого падіння курсу турецької ліри і суттєвого погіршення соціально-економічної ситуації в Туреччині в цілому. Наслідками стали великі електоральні втрати правлячої партії АКР, особливо у найбільших містах Туреччини (Стамбулі, Ізмірі тощо) під час місцевих виборів 2019 р. Такий розвиток подій викликав невдалі спроби турецького керівництва переломити ситуацію в економіці шляхом використання командно-адміністративних методів.

Одним із ключових моментів для розуміння інтеграційних пріоритетів третього періоду є ситуація навколо катарської кризи. Незважаючи на позицію США і Саудівської Аравії, які номінально вважаються стратегічними партнерами Турецької Республіки, і чії дії стали однією з основних причин виникнення в 2017 р. кризової ситуації, Туреччина не скасувала рішення направити до Катару 3 тисячі своїх військовослужбовців. Ряд турецьких експертів і політиків трактували таку позицію як повернення до традицій столітньої давнини, коли значна частина Катару знаходилася під юрисдикцією і заступництвом Туреччини.

Водночас, слід зазначити, що для адекватного опису зовнішньої політики Турецької Республіки, яка здійснювалася у 2016-2020 рр. у контексті реалізації інтеграційних пріоритетів регіонального лідерства, не зовсім доречним є термін неоосманізм. У цей період всупереч таким принципам неоосманізму як попереджуюча мирна дипломатія і нуль проблем із сусідами спостерігалось відкрите застосування Анкарою силової компоненти або проекції сили в міжнародних відносинах. Це стосується не тільки участі збройних сил Туреччини у військових і політичних конфліктах на території Сирії, Лівії, країн Перської Затоки, але й Карабаху. Так, на тлі карабаської кризи Туреччина відмовилася застосовувати дипломатичні заходи для локалізації конфлікту в

сусідніх країнах, натомість вона надавала комплексну підтримку Азербайджану (і навіть демонструвала готовність направити військову допомогу). Лише починаючи з кінця 2020 р. - середини 2021 р. під тиском адміністрації президента США Дж. Байдена, зовнішня політика Анкари почала повертатися до попередніх принципів у бік зменшення силових складових. Внаслідок цього буде правомірним зазначити, що жорсткому зовнішньополітичному курсу Туреччини у 2016-2020 рр. найбільш відповідає визначення - постнеоосманізм. У такому контексті постнеоосманізм є радикалізованою формою неоосманізму, яка спирається на неоосманську ідеологію під час реалізації інтеграційних пріоритетів регіонального лідерства Туреччини шляхом відновлення турецького домінування на теренах колишньої Османської імперії. Водночас інструменти досягнення згаданих цілей у межах постнеоосманізму значно відрізняються від основних принципів неоосманізму використанням у якості інтеграційної основи силової компоненти або відвертого політичного примусу.

Сьогодні Туреччина у своєму історико-політичному розвитку дійшла до чергової точки біфуркації. Якщо президент Р. Ердоган піде на подальші поступки США, це може означати повернення до принципів неоосманізму у зовнішній політиці. У випадку, коли аргументація Білого дому та їх арабських союзників на Близькому Сході не буде сприйматися Турецькою Республікою як достатньо переконлива, можливим є відкритий конфлікт обох сторін. У разі конфронтаційного розвитку подій багатолітні інтеграційні досягнення Туреччини можуть зійти нанівець.

Із викладеного вище можна зробити наступні висновки:

- сучасні пріоритети регіонального лідерства Турецької Республіки стосуються насамперед здійснення інтеграційних проектів у Причорномор'ї, на Балканах, Близькому Сході й у Північній Африці. Водночас держава приділяє підвищену увагу процесам, що відбуваються на Кавказі, у Центральній Азії, Татарстані, Башкортостані та інших регіонах із переважно мусульманським населенням;

- на інтеграційні зусилля Туреччини значно впливає концепція

неоосманізму, про це, зокрема, свідчить збіг зон життєво важливих інтересів Анкари, зазначених у концептуальній роботі А. Давутоглу, з головними районами турецької економічної та військово-політичної активності;

- сучасний зовнішньополітичний вектор Турецької Республіки на тлі намагань отримати статус надрегіонального лідера викликатиме конфліктні ситуації зі США, Китаєм і Росією, які не бажають приймати нового гравця до свого кола;

- прояви постнеоосманізму у турецькій зовнішній політиці спричиняють значно активнішу протидію з боку Сполучених Штатів і Російської Федерації, ніж попередній курс з опорою на неоосманські пріоритети. Черговим викликом для команди президента Р. Ердогана стають президентські й парламентські вибори 2023 р., у результаті яких помірковані ісламісти можуть поступитися владою кемалістам;

- в українсько-турецьких відносинах, як і раніше, домінуватиме етнічно-релігійна компонента. У середньостроковій перспективі Анкара звертатиме увагу переважно на дотримання прав кримських татар та інших мусульманських груп. Продовжуватиметься співпраця обох країн в економічній сфері, але не йдеться про повну заміну проросійських позицій проукраїнськими.

Примітки:

* Цей підрозділ є доповненим та доопрацьованим варіантом матеріалів, що містяться у статті: Аулін О.А. Специфіка стратегічних комунікацій Туреччини на постоттоманському просторі (1992-2020 рр.). Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. 2020. № 1. С. 78-86. DOI <https://doi.org/10.31861/hj2020.51.78-86>.